

Nytestamentlig hermeneutik?

Problem och framtidsvisioner

Tjugofem år är en lång tid i vetenskapliga sammanhang. Forskningsläget förändras, nya problemområden växer fram. Därför finns det skäl att återkomma till och uppdatera tankar som jag en gång framfört i boken *Uusi testamentti ja hermeneutiikka*.¹ Titeln på boken – som alltså inte lyder Uuden testamentin hermeneutiikka – indikerar att jag har problem med nytestamentlig, eller för den delen, biblisk hermeneutik som en väldefinierad och egenständig disciplin. Men samtidigt är hermeneutik något som bibelforskare i allt större utsträckning sysslar med.

Jag ska först förklara vad jag menar med hermeneutik. Sedan tar jag upp några principiella problem med nytestamentlig hermeneutik, och i tredje delen skisserar jag vissa hermeneutiska forskningsområden där bibelforskarna har någonting att komma med.

VAD ÄR HERMENEUTIK?

Några försök till biblisk och nytestamentlig hermeneutik

I nämnda bok diskuterade jag några äldre försök att gestalta nytestamentlig hermeneutik. Det första som jag tog upp var Frederik Torms *Hermeneutik des Neuen Testaments* (1930), ursprungligen skriven på danska.² Torms bok är dels en exegetisk metodlära, dels en presenta-

---

1 Syreeni 1995, särskilt 52–82.

2 En praktisk presentation av Torms bok finns nu tillgänglig i Mogens Müllers artikel. Müller konstaterar att Torms bok uppfattades snart som föråldrad. Müller 2016, 904. Trots sin övergripande konservativa hållning var boken dock en värdig representant för den klassiska (Schleiermacher, Dilthey) hermeneutiken.

tion av olika teologiska tolkningsnycklar. Allt detta kan vara praktiskt och matnyttigt, men det som saknas är en mer djuplodande hermeneutisk teori. Peter Stuhlmachers *Vom Verste-hen des Neuen Testaments* (1986) i sin tur är ett bibelteologiskt och närapå biblicistiskt program i ”bästa” protestantiska anda.³

Dessa två exempel indikerar redan hur olika man kan se på hermeneutikens uppgift. En titt på nyare inledningar ger vid handen att ingen konsensus har nåtts. I boken *Biblical Hermeneutics*, redigerad av Stanley Porter och Beth Stovell (2012), beskriver fem forskare var sin hermeneutiska modell och kommenterar varandras inlägg. Läsaren kan där välja mellan postmoderna, frälsningshistoriska och andra modeller, men det blir ingen gemensam syn på biblisk hermeneutik.⁴ Matthew Malcoms *From Hermeneutics to Exegesis* (2018) däremot erbjuder en helhetssyn som förenar exegetiskt detaljarbete med måttligt konservativa teologiska synpunkter.⁵

I grova drag faller de flesta inledningar till biblisk hermeneutik i två huvudtyper, enligt Porter and Stovell.⁶ Den ena typen är en steg-för-steg guide till bibeltolkning, en sorts praktisk metodlära. Malcoms bok hör till denna kategori. Den andra typen är inledningar som redogör för olika tolkningsmodeller, ofta i form av historisk översikt. Anthony Thiseltons *Hermeneutics: An Introduction* (2009) erbjuder det utförligaste exemplet på denna genre. David Jasper med sin bok *A Short Introduction to Hermeneutics* (2004) i sin tur har författat en elegant historisk översikt i mindre format.

Jag har vissa problem med båda sorternas hermeneutikböcker, trots att den första typen kan ha praktiska förtjänster som läromedel, i synnerhet om boken målmedvetet guidar sina läsare mot hermeneutisk exeges (om detta senare), medan den andra typen behövs för att genom historiskt perspektiv undvika

närsynthet. Men samtidigt måste sägas att jag har problem med alla befintliga försök att sammanjänka allmän hermeneutik och speciell nytestamentlig eller biblisk hermeneutik.

Huvudbegrepp i allmän hermeneutik

En del problem orsakas redan av det faktum att termen hermeneutik kan användas i flera betydelser. Malcom har en instruktiv lista på olika bruk av termen:⁷

- 1) ”popular usage” = tillämpning av bibeltexten
- 2) ”exegetical handbook usage” = regler för tolkningen
- 3) ”popular theological usage” = teologisk hermeneutik
- 4) ”academic/philosophical usage” = allmän hermeneutik
- 5) ”cultural analytical usage” = kulturell hermeneutik

Jag utgår från att all akademiskt gångbar hermeneutik måste vara kompatibel med allmän hermeneutik. Denna förståelse innebär alltså Malcolms fjärde kategori, men den inkluderar också inslag av kulturell hermeneutik som hör till den sista kategorin hos Malcolm. Detta bruk motsvarar också det som Thiselton beskriver som ”second-order discipline”.⁸ Det är klart att hermeneutik inte handlar bara om bibeltolkning, inte ens texttolkning generellt. Den ger inte heller färdiga regler för tolkningen.⁹ För mig är hermeneutik ett problemområde som handlar om förståelsens, tolkningens och tillämpningens förutsättningar, möjligheter, gränser och följderna i största allmänhet. Så gott som allt vi människor gör har en hermeneutisk dimension.¹⁰

Jag har dock dubier när man talar om akademisk hermeneutisk verksamhet bara som ”filosofisk” hermeneutik. Allmän hermeneutik

kan och måste utveckla sin begreppsapparat, sträva efter att upptäcka regelbundenheter och bygga upp en teoriram för att beskriva hur olika aspekter av tolkningsprocessen hör ihop. Men att bara filosofera räcker inte till om man vill utforska verkliga tolkningar i tid och rum.¹¹ Då måste man idka historisk hermeneutik. Historisk hermeneutik – däribland biblisk och nytestamentlig hermeneutik – i akademiska sammanhang vilar naturligtvis på allmän hermeneutik, men det speciellt historiska innebär att man inte kan härleda alla iakttagelser från universella lagar.

Hermeneutik är alltså någonting allmänmänskligt, och som tolkningsobjekt kan alla slags föremål gälla. Om man då talar om Nya testamentets hermeneutik, så är tanken nära att Nya testamentet kräver en särskild form av hermeneutik, någon sorts teologisk hermeneutik. Det tror jag inte är en försvarbar utgångspunkt, förutom i den självklara meningen att varje tolkningsobjekt ställer sina specifika krav på tolkaren. Om man vill hävda något utöver det, så blir det snart ett val mellan katolsk, kalvinistisk, luthersk och alla de sorters specialhermeneutik. Att tolkarna kan ha sådana konfessionella eller andra tolkningsnycklar är alldeles naturligt, även oundvikligt, men det jag menar är att man inte kan bygga en vetenskaplig hermeneutisk teori på sådana premisser.¹² Det är

3 Stuhlmacher (1986, 222) hänvisar fr.a. till Adolf Schlatter, Karl Barth och Ernst Fuchs. Den ”samförståndets hermeneutik” som Stuhlmacher pläderar för avser samförstånd med både texten och kyrkan (222, 242); det som håller samman dessa två poler är kyrklig verkning- och tolkningshistoria.

4 Valet av hermeneutiska infallsvinklar är konservativt betingat; de postmoderna och klassiska (filosofiska) närmandesätten är inramade av alternativ som för läsaren kan kännas tryggare och ”bibeltrogna”.

5 Malcolm (2018, 54) vill kombinera allmän och teologisk hermeneutik: ”What I am advocating, then, is general hermeneutics (rightly – and theologically – understood), from which arises Christian interpretation.” Kombinationen möjliggör dock inte en sömlös övergång, utan det finns en brytningspunkt: ”– Christian interpreters, while operating according to the insights of general hermeneutics, must at some point adopt the faithful prejudice –” (s. 52.)

6 Porter & Stovell 2012, 10.

7 Malcolm 2018, 4–6.

8 Thiselton 2009, 4: ”Finally, whereas *exegesis* and *interpretation* denote the *actual processes* of interpreting texts, *hermeneutics* also includes the second-order discipline of asking critically *what exactly we are doing when we read, understand, or apply* texts.”

9 Detta understryker också Westphal 2012, 70–71.

10 Med rätta betonar även Jasper (2004, 3): ”Indeed, hermeneutics is about the most fundamental ways in which we perceive the world, think, and understand –.”

11 Det är betecknande att Westphal i sitt bidrag i *Biblical Hermeneutics: Five Views* (2012, 84) inte försöker analysera det bibliska exempelavsnitt som projektets skribenter fick i uppdrag att titta på: ”It will long since have been evident that there can be no such thing as an interpretation of Matthew 2:7–15 or any other biblical passage in the light of philosophical hermeneutics.” Nu står tolkningen av ett textavsnitt strikt taget inte heller i fokus för akademisk biblisk hermeneutik (som jag förstår den) utan hör snarare till hermeneutisk exeges. Det är ändå möjligt att hermeneutiskt analysera tolkningar av bibliska textavsnitt, och det gör också Westphal när han kommenterar de andra bidragen i samma bok.

12 Det är framför allt Gadammers förtjänst att begreppet förförståelse har blivit central i hermeneutisk teori. Begreppet har sin filosofiska bakgrund i (Heideggers) existensstänkande men kan faktiskt motiveras genom ett trivialt faktum: världen, kulturen, samhället och historien har funnits till före den individuella tolkaren. Förförståelsen är tolkningens förutsättning på både gott och ont: på gott i att den möjliggör tolkningen, på ont för att den också kan vilseleda tolkaren.

en annan sak att man helt legitimt kan studera tolkningar baserade på olika tolkningsnycklar.

Däremot är dialektiken mellan samförståndets och misstankens hermeneutik omistlig. Samförståndets hermeneutik var som bekant Stuhlmachers ideal, medan Paul Ricoeur myntade begreppet misstankens hermeneutik. Båda behövs, men de kan inte likställas med tro och skepsis. Samförstånd behövs alltid i början av förståelsen, så man kommer in i artefaktens, i vårt fall textens egen värld, och hur märklig den än tycks vara måste tolkaren först uppskjuta kritiska frågor och bara begripa vad som direkt står där.¹³ Misstankens hermeneutik i sin tur betyder att tolkaren ser sådant som döljer sig bakom det som står där.¹⁴ Den hermeneutiska trevärldsmodellen – med artefaktens värld, den ideologiska eller symboliska världen och den konkreta verkligheten – är ett sätt att ta denna djupdimension i beaktande.

Den hermeneutiska grundsituationen består av relationen mellan tolkningens objekt och subjekt. Det som berör subjektet hör till primärhermeneutik och det som berör objektet hör till sekundärhermeneutik.¹⁵ Den akademiska hermeneutiska forskningen hör till Thiseltons "second order discipline" och bygger på en mer invecklad modell, där studieobjektet består av grundsituationen, det vill säga man tolkar tolkningen. Eftersom denna tolkning – forskningsresultatet – i regel ska bli föremål för nya tolkares – läsarnas – reception, måste forskaren från första början tänka på forskningsobjektets relevans.

PROBLEM MED NYTESTAMENTLIG HERMENEUTIK

Varför "Nya testamentet"?

Det problematiska med objektiveringen

När man vill tolka "Bibeln" eller "Nya testamentet", så måste man komma ihåg att en del

tolkning redan har skett innan man ens kommit igång. För att ha ett objekt att tolka, så måste man nämna, känna igen, avgränsa och välja någonting som ett objekt.

Starkt objektivrade föremål som involverar intentionell handling betraktas ofta som subjekt. Politiska partier, idrottsföreningar, företag, ikoniska konstverk och klassiska texter är typiska kulturella artefakter som kan fattas som egenständiga subjekt. Samma subjektmakeri gäller Bibeln, till exempel när det låter att "Bibeln säger" någonting. Fackexegeter gör sig inte skyldiga till sådan naiv biblicism, men redan när man använder sig av begreppen Bibeln och Nya testamentet, förutsätts en massiv objektivering, en lång process som inkluderade först kanoniseringen av vissa texter och senare även tryckerikonsten som producerade massor av handfasta föremål: biblar.

Det är just den konkreta formen av texter som återspeglas i tanken på kristendomen och andra abrahamitiska religioner som bokens religioner. Men religionen är inte bara texter, och själva texterna är närmast slutprodukter av processer som innebär värderingar, trosuppfattningar, sociala institutioner och beteendemönster med mera. Därför, och för att överskrida kanons snäva gränser, kunde man gärna tänka sig tidig kristen litteratur eller också den tidiga kristendomen som objekt för akademisk forskning.

Mellan exegetik och teologi:
hermeneutikens flytande gränser

Ett annat problem är hermeneutikens flytande gränser mot exegetik å ena sidan och konstruktiv teologi å andra sidan. Skiljelinjen mellan exegetik och hermeneutik var kanske klarare för några årtionden sedan, då det så kallade historisk-kritiska paradigmet ännu var normgivande. Detta föråldrade forskningsparadigm¹⁶ utgick från ett objektivitetsideal som ville åsi-

dosätta eller eliminera det tolkande subjektets roll. Numera vet exegeterna att tolkningsprocessen involverar både objekt och subjekt. Beror på forskningens fokus och frågeställning kan tolkarens roll vara mer eller mindre framträdande, men den kan aldrig förbises.

Det som jag har kallat för exegetikens hermeneutiska paradigmen bygger på denna insikt. Det nya paradigmet uttrycker sig i varierande exegetiska metoder och forskningsproblem, vilket gör att det bakomliggande paradigmskiftet inte alltid är så transparent. Det som kanske var mest symptomatiskt var frammarschen av feministisk kritik från och med 1980-talet. Under en tid var det nästan pinsamt att läsa yrvakna mainstream-exegeters obligatoriska apologier för att representera vita, privilegierade män. Men det var inte bara feministiska, postkoloniala och andra ideologikritiska frågeställningar som accentuerade förhållandet mellan texten och tolkaren. När sociologiska tolkningsmodeller började tillämpas på tidigkristet material på 1970-talet, väcktes frågan om förhållandet mellan dåtida och nutida sociala fenomen, och när psykologisk exeges något senare på nytt började etablera sig kunde man förhålla sig till de forna människorna på ett intimare sätt utan att hänvisas till en okontrollerbar ”divinatorisk” inlevelseförmåga.

Det som enligt min mening är utmärkande för exegetikens hermeneutiska paradigmen är alltså att själva metoderna, och de frågeställningar som de möjliggör, har blivit alltmer hermeneutiska. Detta gör att det blir svårare att dra gränsen mellan exegetik och hermeneutik. I själva verket behöver man knappast dra entydiga gränser. Hur som helst kan man tala om hermeneutisk exeges för att beskriva exegetisk forskning där den hermeneutiska dimensionen är påfallande stark.¹⁷

Gränsen tycks ha blivit svårare att dra också från den teologiska sidan. Systematisk-teologis-

ka framställningar av ”den rätta kristna läran” eller ens ”den rena lutherska tros läran” har naturligtvis blivit problematiska i den akademiska miljön, men den konstruktiva teologin lever kvar i subtilare, öppnare och tentativa former. När dessa paras med exegetiskt informerade tolkningar, är det inte självklart var texttolkningen upphör och tolkarens teologiserande tar vid.

-
- 13 Detta förfarande – som påminner om fenomenet som Coleridge kallade suspension of disbelief eller poetic faith och som Tolkien ur ett annat perspektiv kallade secondary belief – väljs ganska naturligt när man läser skönlitteratur eller ser på en film, men det vore att rekommendera även i andra sammanhang. Exempelvis en politisk debatt skulle bli mer civiliserad om deltagarna försöker se den inre logiken i varandras inlägg innan de påpekar eventuella brister i argumenten.
  - 14 Marx, Nietzsche och Freud var Ricoeurs huvudexempel på misstänksamhetens hermeneutik. Trots sina väsentliga olikheter som tänkare ville de alla avslöja något som var bakom den ”synliga” ytan av politiska, moraliska och religiösa uppfattningar. Det är emellertid en annan fråga om det bakomliggande också är det mest grundläggande. Den hermeneutiska trevärldsmodellen med tre verklighetsnivåer (se t.ex. Syreeni 1997, 1999) tar inte ställning till denna fråga.
  - 15 Denna rangordning följer av insikten att hermeneutiken handlar om livsyttringar. Det mest omedelbara livet är vårt eget, och vår ”vardagshermeneutik” utgår från de basala behov som styr livet.
  - 16 Att den historisk-kritiska forskningen är föråldrad som paradigmen betyder ingalunda att dess metoder och frågeställningar är förlegade. Vissa klassiska metoder är fortfarande aktuella, medan andra har finslipats eller också kombinerats med nya.
  - 17 Ett lärobokexempel på hermeneutisk exeges är min analys av det johanneiska avskedstalet (Syreeni 2006).

Nytestamentlig eller tidigkristen hermeneutik finns alltså i mellanrummet mellan exegetik och konstruktiv systematisk teologi. Utrymmet kan verka trångt men är faktiskt omfattande, problemet är bara att det är mycket splittrat och hotar ständigt att uppslukas av närliggande forskningsområden. Jag ska nu kort ge exempel på de uppgifter för tidigkristen hermeneutik som jag skisserade i boken *Uusi testamentti ja hermeneutiikka*, och lägga till några ytterligare uppgifter som jag förbisåg.

FORSKNINGOMRÅDEN FÖR NYTESTAMENTLIG HERMENEUTIK

Exegetisk metakritik: forskningshistoria och metodreflexion

Den första forskningsuppgiften som jag noterade i boken var metakritik, det vill säga att gå bakom nytestamentlig forskningshistoria och metodologi. Sådana kritiska reflexioner har länge hört till sedvanligheterna inom exegetiken. Varje ny avhandling i ämnet brukar inledas med en översikt över tidigare forskning, dess metoder, avgränsningar och – förstås – tillkortakommanden som motiverar en ny analys av materialet. Men greppet blir mer hermeneutiskt om man ägnar hela studiet åt tidigare tolkningsmodeller, problematiserar metoder och begrepp som forskare har använt, och sätter tidigare forskning i en djupare historisk kontext. Det gör till viss del Tuomas Havukainen i sin avhandling om minnesbegreppet i Jesusforskningen.¹⁸ Havukainens forskningshistoriska genomgång av olika modeller för muntlig traditionsförmedling kan läsas som en ”vanlig” metoddiskussion, men den åskådliggör också hur forskarnas föreställningar påverkar sättet att gestalta studieobjektet. Denna hermeneutiska dimension får ett ännu starkare uttryck i min artikel om Jesusforskningen, där jag fokuserar på forskarnas diverse förförståelser och hur dessa hör samman med olika sätt att konstruera

själva forskningsobjektet, den ”historiske” eller någon annan sorts Jesus.¹⁹

Hermeneutisk litteraturhistoria

Den andra uppgiften som jag tog upp i *Uusi testamentti ja hermeneutiikka* handlar om litterära studier. Slagordet ”the Bible as literature” var på modet på 1900-talets sista decennier men känns nu föråldrat eller också har förvandlats till olika ideologikritiska ”läsningar” av bibliskt material. En tredje, relaterad uppgift är att belysa tidigkristen litteratur ur ett hermeneutiskt perspektiv, och den uppgiften är minst lika aktuell som för tjugo år sedan. Jag menar studier som relaterar litteraturen till djupare verklighetsnivåer. Min tolkning av evangelierna som ett slags litterär sorgearbete exemplifierar en sådan frågeställning.²⁰

Ideologikritisk hermeneutik

Det sista forskningsområdet som jag beskrev i boken handlade om ideologikritisk forskning. Här vill jag påminna om den hermeneutiska grundsituationen i förhållande till vetenskaplig hermeneutik. Kännetecknande för ideologikritisk bibeltolkning är ofta, men inte nödvändigtvis, att forskaren identifierar med det ideologiska perspektiv utifrån vilket objektet tolkas. I sådana fall sammanfaller det primär- och sekundärhermeneutiska intresset. Men om det ideologiska perspektivet är metodiskt bearbetat, kan forskaren i princip anta det utan att själv underskriva ideologin i fråga. Till exempel, tack vare den metodiska utvecklingen inom feministisk exeges och genusforskning behöver man inte vara feminist för att använda modeller som skapats där. Då man gör ett ideologiskt perspektiv tillgängligt och användbart för utomstående genom att minska på dess beroende av den specifika ideologin, talar jag om profanering.²¹ Genom metodisk profanering kan alltså ett forskningsintresse lösgöras från

den ursprungliga ideologin i den mån att också forskare med andra ideologiska preferenser kan utnyttja dessa metoder, begrepp och tolkningsmodeller. Jag tycker att bibeltolkningen gärna får berikas med sådan appropriering av ursprungligen ideologibundna närmandesätt, bara det sker *bona fide*.²²

Hermeneutik inom Nya testamentet

Jag ska nu presentera vissa forskningsområden som jag förbisåg eller inte uppmärksammade tillräckligt i min bok. Det första är en riktig blunder. Man behöver ju inte gå utanför Nya testamentet för att observera hermeneutiska relationer där den bibliska författaren har en roll som tolkare. I flera tidiga artiklar hade jag själv fokuserat på just detta fenomen. Som jag konstaterade ovan är skillnaden mellan hermeneutisk analys och vanlig exeges inte solklar, och någonstans vid skiljelinjen är det enklast att tala om hermeneutisk exeges. Underrubriken i min tidiga artikel om Matteus- och Lukasevangeliernas syn på lagen²³ använde just den benämningen. Fokus där var på det sätt på vilket evangelisterna tolkade den gammaltestamentliga lagens relevans – eller irrelevans – för sina läsare och hur detta sätt avslöjade deras primärhermeneutiska intressen och syn på verkligheten.

En svårighet med inombiblisk hermeneutisk exeges är att analysen riskerar att bli anemisk, det vill säga för litterär, då man inte vet så mycket om författaren miljö och situation. Samtidigt kan analysen vetta mot teologisk exeges. Ett nyare exempel på inombiblisk hermeneutik är Johannes Becks monografi om Markusevangeliet.²⁴ Författaren skisserar först en narrativ hermeneutik med vilken han sedan analyserar Markusevangeliet. Strävan efter en genuin hermeneutisk analys är omistlig, eftersom Beck fokuserar på hur evangeliet ser på begreppet förståelse. Detaljanalysen avviker

dock inte märkbart från vanlig redaktionskritisk eller litterär analys. Samtidigt påminner studien om en teologisk interpretation. Huvudresultatet är att förståelsen hos Markus innebär att man tror på evangeliet och anammar en ny kristen identitet – det kunde man förkunna direkt från predikstolen.

Sedan har man förstås mycket litteratur om nytestamentligt bruk och tolkning av Gamla testamentet. Denna genre är väl hemmastadd i fackexegetik men kan också tjäna bibelteologiska intressen, som i den välkända tolkningsnyckeln *Novum Testamentum in Vetera latet, Vetus in Novo patet*. Nytestamentlig hermeneutik som akademisk verksamhet kan

---

18 Havukainen 2017.

19 Syreeni 2014. En annan observation som betonas i artikeln är att forskarens allmänna bakgrund och intressen påverkar hur hen ”berättar” Jesusforskningens historia och delar upp den i olika faser och huvudinriktningar.

20 Se t.ex. Syreeni 2004. Artikeln handlar om sorgearbetet i de kanoniska evangelierna. Den hermeneutiska djupdimensionen betyder här att förändringar i textvärlden (evangelierna) återspeglar förändringar i den symboliska/ psykosociala världen (ett fortskridande sorgearbete).

21 Profanering kan i vissa sammanhang ses som en motpol (inte motsats) till sekularisering. I ett sekulärt samhälle kan en ideologisk gemenskap (t.ex. kyrka) försöka få gehör för sitt budskap genom att profanisera det, dvs. genom att presentera (valda element av) budskapet på ett mer ”acceptabelt” sätt.

22 Beroende på hur och i vilket syfte man tillämpar begrepp som har sitt ursprung i bestämda ideologiska sammanhang kan förfarandet innebära etiska risker. Jfr. aktuella diskussioner om kulturell appropriering.

23 Syreeni 1990.

24 Beck 2016.

inte rekommendera denna eller någon annan tolkningsnyckel, men den kan med fördel analysera hur sådana regler har praktiserats.

Det kanske finns utrymme – ett mellanrum – där GT/NT förhållandet kan analyseras på ett mer genuint hermeneutiskt sätt; en sådan analys skulle fokusera på varför de senare tolkarna använder gammaltestamentliga texter som de gör och hur olika ideologiska och sociala faktorer påverkar tolkningsprocessen. Frågan om tillämpningen av tidigkristen tolkningspraxis i modern förkunnelse kan också granskas hermeneutiskt om man i stället för att bejaka eller bestrida användbarheten av evangeliernas eller Paulus skrifttolkning studerar hur moderna tolkare i praktiken har behandlat problematiken.²⁵

Nytestamentlig receptions- och verkningshistoria

Nya testamentets skrifter har i sin tur tolkats av senare kristna författare och har även påverkat samhällen i stort. På 1990-talet hade intresset för biblisk verkning- och receptionshistoria redan väckts, men jag uppmärksammade inte detta väsentliga forskningsfält i den mån som jag borde ha gjort. Nog kan det argumenteras att till exempel reformatörernas bibelbruk hör till dogmatikens eller kyrkohistoriens gebit. Samtidigt är åtminstone tidigkristen reception relevant rent exegetiskt, och det har påpekats att till exempel patristisk Paulusreception stöder tolkningar som fallit i skymundan hos moderna exegeter.²⁶

Ett annat exempel är Johannesevangeliets problematiska karakterisering av ”judar”. Exegeterna har av naturliga skäl blivit mycket sensitiva till antisemitiska inslag i Nya testamentet och då har inte minst Johannesevangeliet hamnat i skottlinjen. Meningarna går dock isär i fråga om Johannesevangeliets förmenta antisemitism. Kan patristisk exegetik ge perspektiv på frågan? Michael Azar²⁷ har nyligen forskat

om tre kyrkofäders Johanneskommentarer (och annan produktion) och kommit till slutsatsen att dessa författare och kyrkliga auktoriteter inte tolkade ”judarna” i Johannesevangeliet så negativt som man trott. Till exempel Origenes förstod ”judarna” typologiskt och parenetiskt som representanter för kyrkans enfaldiga medlemmar, medan Kyrillos av Alexandria likställde dem med oförståndiga och heterodoxa kristna. För Johannes Chrysostomos förkroppsligade ”judarna” de laster som kände igen i sin egen kyrka.

Vad lär vi oss av denna analys? Jag tror att recensenten av Azars bok²⁸ har rätt när han prisar den nyanserade bilden av patristisk Johannesreception men påpekar även att alla dessa kyrkofäder explicit och konsekvent beskrev sina motståndare som ”judar”. Kanske – bara kanske – kan man gå så långt som att se ”judarna” i deras bibelutläggning som oavsiktliga offer – som militären kallar sidoskada. Men faktum är att judarna inte bara var pappersmänniskor, karaktärer i en text, utan också riktiga samtida människor. Då hjälper det inte om evangelisten eller kyrkofäderna inte nödvändigtvis menade något ont. Vad vi menar och vad vi orsakar är skilda saker.

Principiellt kan sägas att tolkningshistoriska studier är intressanta genom att avslöja texternas hermeneutiska potential. Man behöver emellertid inte underskriva Gregorius den Stores tanke att helig skrift ”växer” med varje ny tolkning. Detta synsätt tenderar att göra Bibeln till en magnet som ådrar sig andra objekt, som annars kunde fattas som separata. Synsättet baserar sig ytterst på den tunga objektivering av Bibeln som jag nämnde tidigare. Ett liknande fenomen är att en del tidigare historiografi fokuserade så starkt på härskare och maktens män att all historia tycktes handla om deras förehavanden. Däremot åskådliggör receptionshistoria hur texterna bidrar till nya idéer i nya situationer.

Bibliska teman förekommer också rikligt utanför textuell reception, i bildkonst och andra konstformer. I den mån som analysen av sådant material inte bara är estetiskt orienterad utan belyser den konstnärliga tolkningens ideologiska och konkreta, historiska dimensioner, kan forskningen vara hermeneutiskt djuplodande – och även exegetiskt relevant.²⁹

Empirisk hermeneutik

Ett särskilt intressant nytt område inom bibelreception är empirisk hermeneutik. Banbrytande inom nytestamentlig forskning är Esa Auteros nyligen publicerade Helsingfors-avhandling.³⁰ Autero analyserade två bolivianska pingstkyrkors tolkningar av Lukasevangeliets texter om fattigdom. I analysen användes tretton olika kategorier, till exempel hur mycket vikt som lades vid själva texten och dess historiska bakgrund, vilken teologisk tradition som informerade tolkningen, och hur man identifierade sig med evangeliets karaktärer. Autero konstaterade att de två kyrkorna – den ena fattig, den andra förmodigare – tolkade Lukas på markant skilda sätt trots att båda var pingstkyrkor i samma land. Jag tycker att sådana här empiriska studier som analyserar hur verkliga läsare tolkar Nya testamentet har klara förtjänster i jämförelse med litterära studier, där man konstruerar implicerade läsare, hypotetiska förstagångsläsare, informerade läsare och så vidare.

I bibliodrama står bibeltolkningen i centrum. När man dessutom kan mycket konkret observera tolkningsprocessen, är det klart att vi här har en verksamhet som lämpar sig väl till empirisk forskning. Om Auteros undersökning på sitt sätt liknar socialantropologiska fältstudier, så är bibliodrama nästan ett psykologiskt laboratorium där förhållandena och procedurerna är planerade och kontrollerade – medan tolkningarna inte är förutbestämda. Eftersom rollarbete, visualisering och kroppslighet är

väsentliga element i bibliodramat, ser vi här att bibelreception involverar alla sinnen och verklighetsnivåer. Minna Salmis utmärkta doktorsavhandling i Helsingfors om bibliodrama och bibeltolkning³¹ beskriver ingående och sakkunnigt olika tekniker och arbetssätt som kan användas. Avhandlingen, som godkändes i ämnet Nya testamentets exegetik, har också en empirisk del med tre fallstudier. Salmis huvudfråga är hur exegetisk forskning kan bidra till bibliodramaprocessen.

Det är sällan som exegetikens hermeneutiska potential kommer lika direkt till användning som i bibliodrama. Det vill säga, om man bortser från predikan. Tyvärr kan jag inte gå närmare in på predikoforskningens vida fält, men det bör noteras att denna forskning inte behöver begränsas till litterära analyser av gamla postillor utan kan också vara empiriska studier av konkreta predikosituationer.³² Dessutom har predikans praktik föranlett en del teoretisk

---

25 Ett exempel på sådan analys kunde vara hur olika bibelöversättningar hanterar fall där GT-citatet i en nytestamentlig text inte motsvarar ursprungstexten.

26 Se Sundkvist 2013.

27 Azar 2016.

28 Blumhofer 2018.

29 Ett av de bästa exemplen av exegetiskt informerad och hermeneutiskt relevant receptionsforskning är Mikael Sjöbergs publicerade Uppsala-avhandling *Wrestling with Textual Violence: The Jephthah Narrative in Antiquity and Modernity* (2006). Bredden av forskningen i konstnärlig bibelreception blir tydlig i t.ex. open access-nätidskriften *Die Bibel in der Kunst (BiKu) / Bible in the Arts (BiA)* som publicerats sedan 2017.

30 Autero 2016.

31 Salmi 2018.

32 Att predikningarna numera är varierande i fråga om framställningen (dialog, drama m.m.) understryker vikten av empiriska studier.

reflexion (predikomodeller, handböcker med mera), och det är uppenbart att homiletikens problem är genomgående hermeneutiska till sin natur. Det speciella med predikan är att den spänner över konsekutiva tolkningsprocesser från beredningen och framförandet och fram till mottagarnas reception.

Konstruktiv hermeneutik?

Till sist vill jag fråga hur nära teologisk tolkning en hermeneutisk studie kan komma utan att vara rätt och slätt ideologiskt. Jag har ju betonat att hermeneutik som akademisk verksamhet inte kan vara ideologisk diskurs, alltså förkunnelse eller predikan. Om man ändå vill delta i diskussioner där praktiska primärhermeneutiska val står på spel, måste man som hermeneutiker i alla fall framföra sin tolkning på ett sätt som inte utesluter andra ideologiska perspektiv.

Om det finns någonting som kan kallas konstruktiv hermeneutik så kanske min artikel om nyckelbegrepp i biblisk hermeneutik³³ kan fungera som approximation. Artikeln var ursprungligen ett föredrag vid en workshop i Potchefström om ”Women in Church and Society”. Anledningen till workshopen var aktuella diskussioner om kvinnliga präster i reformerta kyrkor i Sydafrika. Som hermeneutiker tog jag inte direkt ställning till frågan, utan lade fram vissa allmänhermeneutiska begrepp som kunde återopas i den aktuella debatten. Samtidigt problematiserade jag könsroller – Finland hade ju då en kvinnlig president – och påpekade att traditionen inte utesluter förändring. Vad jag menade torde ha varit uppenbart för åhörarna, men de hermeneutiska principerna kunde också bejakas av åhörare med andra teologiska preferenser.

AVSLUTNING

Den här uppdaterade översikten är knappast heltäckande, men jag hoppas ha antytt var-

för biblisk och nytestamentlig hermeneutik är både problematisk och oombärlig. Den är problematisk, då den är dels kopplad till vanlig exegetisk forskning, dels riskerar att bli ideologisk diskurs. Och medan uppkomsten av nya och lovande forskningsområden vittnar om tolkningsfrågornas vitalitet, är dessa områden samtidigt vitt spridda och gör det svårt att tala om ett forskningsfält.

Man kan fråga sig om det är just bibelforskare som ska bedriva biblisk hermeneutik. Den frågan, även om den är rätt ställd, är turligt nog inget problem. Här finns plats för systematiker, kyrkohistoriker, praktisk teologi, religionsvetenskap, litteraturforskning, samhällsvetenskaper med mera. Och bedriver man hellre hermeneutik kring andra studieobjekt än Nya testamentet, så är det lika bra. I sista hand, eller snarare primärt, handlar hermeneutiken om vårt sätt att vara i världen, i ljuset av och i förhållande till andra människor, sociala institutioner och kulturella artefakter.

TD Kari Syreeni (kari.syreeni@abo.fi) är professor emeritus i Nya Testamentets exegetik vid Åbo Akademi. Artikeln är en något bearbetad version av hans avskedsföreläsning vid Åbo Akademi den 14 december 2018.

---

33 Syreeni 2001.

LITTERATUR

- Autero, Esa (2016). *Reading the Bible across Contexts: Luke's Gospel, Socio-Economic Marginality, and Latin American Biblical Hermeneutics*. Biblical Interpretation 145. Leiden: Brill.
- Azar, Michael (2016). *Exegeting the Jews: The Early Reception of the Johannine 'Jews'*. Bible in Ancient Christianity 10. Leiden: Brill.
- Beck, Johannes (2016). *Verstehen als Aneignung: Hermeneutik im Markusevangelium*. ABG 53. Leipzig: Evangelisches Verlagshaus.
- Blumhofer, Chris (2018). Recension av Michael Azar, *Exegeting the Jews: The Early Reception of the Johannine 'Jews'*. *Review of Biblical Literature*. <http://www.bookreviews.org> (13.2.2020).
- Die Bibel in der Kunst (BiKu) / Bible in the Arts (BiA)*, 2017–2019. <http://www.bibelwissenschaft.de/die-bibel-in-der-kunst/> (13.2.2020).
- Jasper, David (2004). *A Short Introduction to Hermeneutics*. Louisville, KY: Westminster John Knox.
- Malcolm, Matthew R. (2018). *From Hermeneutics to Exegesis: The Trajectory of Biblical Interpretation*. Nashville, TN: B&H Academic.
- Müller, Mogens (2016). Frederik Torm. *Handbuch der Bibelhermeneutiken von Origenes bis zur Gegenwart*. Hrsg. Oda Wischmeyer. Berlin: de Gruyter, 893–904.
- Porter, Stanley & Beth Stovell (2012). Introduction. *Biblical Hermeneutics: Five Views*. Ed. Stanley Porter & Beth Stovell. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 9–24.
- Salmi, Minna (2018). *Bibliodraama ja raamatuntulkinta*. Diss. Helsingin yliopisto.
- Sjöberg, Mikael (2006). *Wrestling with Textual Violence: The Jephthah Narrative in Antiquity and Modernity*. Bible in the Modern World 4. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.
- Stuhlmacher, Peter (1986). *Vom Verstehen des Neuen Testaments: Eine Hermeneutik*. Grundrisse zum Neuen Testament 6 (NTD Ergänzungsreihe). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Sundkvist, Mikael (2013). Paulus och de grekiska fäderna. *2000 år med Paulus*. Red. Anders Ekenberg & Jonas Holmstrand & Mikael Winninge. Uppsala: Bibelakademiförlaget, 187–200.
- Syreeni, Kari (1990). Matthew, Luke and the Law: A Study in Hermeneutical Exegesis. *The Law in the Bible and in its Environment*. Ed. Timo Veijola. Publications of the Finnish Exegetical Society 51. Helsinki: Finnish Exegetical Society, 126–155.
- Syreeni, Kari (1995). *Uusi testamentti ja hermeneutiikka: Tulkinnan fragmentteja*. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 61. Helsinki: SES.
- Syreeni, Kari (1997). Tre världar: En inledning till den hermeneutiska trevärldsmodellen. *Religion och Bibel* 56, 104–130.
- Syreeni, Kari (1999). Wonderlands: A Beginner's Guide to Three Worlds. *Svensk Exegetisk Årsbok* 64, 33–46.
- Syreeni, Kari (2001). Identity, Remembrance, and Transformation as Key Concepts in Biblical Hermeneutics. *In die Skriflig* 35, 537–556.
- Syreeni, Kari (2004). In Memory of Jesus: Grief Work in the Gospels. *Biblical Interpretation* 12, 175–197.
- Syreeni, Kari (2006). Att leva i tiden efter Jesus: Det johanneiska avskedstalet (Joh 13–17) i hermeneutisk belysning. *Jesus och de första kristna: Inledning till Nya testamentet*. Red. Dieter Mitternacht & Anders Runesson. Stockholm: Verbum, 458–464.
- Syreeni, Kari (2014). The Identity of the Jesus Scholar: Diverging Preunderstandings in Recent Jesus Research. *The Identity of Jesus: Nordic Voices*. Ed. Samuel Byrskog & Tom Holmén & Matti Kankaanniemi. WUNT 2/373. Göttingen: Mohr Siebeck, 1–17.
- Thiselton, Anthony C. (2009). *Hermeneutics: An Introduction*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Westphal, Merold (2012). The Philosophical/Theological View. *Biblical Hermeneutics: Five Views*. Ed. Stanley Porter & Beth Stovell. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 70–88.